

Schneller István pedagógiai koncepciójának tanulmányozása érdekes párhuzam vonására adott alkalmat a ma élő humánpedagógusok a „szív nyelvét beszélő”, nemzetközi határok nélküli mozgalma és a schnelleri „filozófiai, etikai sikra emelt szeretet végtelen országa között”. Marilyn Ferguson szerint, ez a szeretet konspirációváltást jelent abban, hogy hogyan gondolkodunk az ember jövőjéről. (9)

Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp., 1990., 82. l.

FARKAS OLGA

JEGYZETEK

- [1] *Joseph Andelson*: A tanár mint modell. 714—715. l. In.: Pataki Ferenc szerk. Pedagógiai Szociálpszichológa, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1976.
- [2] *Carl R. Rogers*: A tanulás szabadsága a 80-as években. Magyar Pszichológiai Társaság — JGYTF, kézirat gyanánt. Fordította: Angster Mária, a fordítást az eredetivel egybevetette: Klein Sándor. 1986. 2. fejezet. Az eredeti könyv címe: Freedom to learn for the 80's. (Charles E. Merrill Publishing Company, A Bell and Howell Company Columby Ohio, 1983.)
- [3] *Antoine De Saint-Exupery*: A kis herceg. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1973., 83. l.
- [4] ENSZ Gyermekek jogairól szóló dekrétuma.
- [5] Lsd. (2) 4. l.
- [6] *Farkas Olga*: Gondolatok Frank D. Gardelle által vezetett intenzív személyiségfejlesztő tréningről. Kézirat, Szeged, 1990.
- [7] *Parádi József*: Frank D. Gardelle csoportjairól. 50. l. Fodor Katalin szerk.: Személyiségfejlesztés III., Tatabánya.
- [8] *Klein Sándor*: A kliensközpontú pszichoterápiától a kultúrák közötti kommunikációig. In.: dr. Fodor Katalin szerk.: Személyiségfejlesztés II., irányzatok, csoportmódszerek. 46. l.
- [9] *Marilyn Ferguson*: The Aguarian Conspiracy Paladin Grafton Books 1982., átvéve: (28) 50. l.

A magyar olvasástanítás története

SZERKESZTETTE: ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA

A könyv előszava egy idézettel kezdődik: „Nagy mesterség jól tanítani; könnyebb sokkal tanulni, mint jól tanítani: a' munkát könnyebbiti, útyát rövidíti, 's elméjét a' Tanulónak tudálatosképpen segíti a' Tanító okossága.” — írta 1695-ben Szőnyi Nagy István a Magyar Oskola című munkában.

Valóban nagy mesterség jól tanítani, különösen kisgyermeket az olvasásra. A tanító műveltsége, okossága, módszertani tudása mindenkor meghatározó tényezője a tanításnak.

A kötet a kezdeti olvasástanítás módszereinek történetét mutatja be, más szóval: az ábécés-könyvek történetét. Szakmai körökön kívül a nagyközönség számára is van mondanivalója. Hasonnal forgathatják azok, akiket érdekel a kultúrtörténet, akik idegen nyelveket tanítanak, szülők, pedagógusok, minden érdeklődő.

A munkát a szakma kiváló ismerősei állították össze: Mészáros István, Fleckensteinné Cservenka Júlia, Adamikné Jászó Anna, Könyves-Tóth Lilla.

A kötet hézagpótló tudományos munka, olyan szintézis, mely tanulságokat fogalmaz meg a jelenkor számára. Segítséget nyújthat az oktatásügy irányítóinak, tankönyviróknak, neveléstörténészeknek, minden általános iskolai pedagógusnak, függetlenül attól, hogy mit tanít, hiszen régi problémákról és új megközelítésekről egyaránt érdekes ismereteket szerezhet az olvasó.

Az európai keresztény iskolák ókori örökségeként vették át és éltették tovább az ősi olvasástanítási módszert. Először az egyes betűket, majd az ábécét kellett megtanítani, ezután tértek rá a betűk összeolvasásának, majd pedig egyszerűbb szavak, rövidebb mondatok kiolvasásának gyakorlására.

Az olvasástanulás első szakaszában a középkori kisdíákok a mássalhangzókat magánhangzó hozzáadásával (bé, ef stb.) mondták ki, így kellett meg tanulniuk, majd megtanulták a betűk pontos sorrendjét, az alfabétumot, illetőleg külön a magánhangzókat, külön a mássalhangzókat. Mind ezt természetesen csak akkor tudták megtenni, ha a mássalhangzókat magánhangzóval összekapcsolt megnevezéssel ejtették ki, így tanulták be.

Külön ábécéskönyvet a középkorban nem készítettek, hanem az alfabétumot és a felosztást közölték az elemi latin nyelvtankönyv, a Donatus elején, s a tanító e betűalakok segítségével egyéni szakértelme és leleményessége alapján — főként tábla és kréta segítségével — egyenként

gyakoroltatta tanítványaival a betű-összeolvasást. A gyakorlásra további lehetőséget szolgáltatott a Donatus törzsanyaga, amelyet úgyis „kivülről” kellett megtanulni.

A középkorban jött létre a tabula ábécé. Kézbe vehető nyeles tábla ez, rajta az alfabétum és felosztása, utána ismert imaszövegek.

Sok problémát okozott a betű-összeolvasás gyakoroltatása. A nehézségek enyhítésére alakult ki az iskolák gyakorlatában a silabizálás módszere. A silabizálás nem egyszerűen szótagolás volt, hanem gyakorlati mód, pontosabban két betű összeolvasásának begyakorlási eljárása.

A 14—15. századtól kezdve számos korszerűsítő gondolat merült fel az olvasástanítással kapcsolatban. Egyrészt arra vonatkoztak ezek, hogy ne csupán a latin, hanem a nemzeti nyelvű szövegek olvasására is tanítson meg az iskola. Másrészt: az egyes betűnevek megtanulását igyekeztek megkönnyíteni azzal, hogy olyan tárgy képével társították, amelynek neve a megtanítandó betűvel kezdődött.

A képi megoldások nyomán érelődött meg a leglényegesebb újító gondolat: olyan hangot adó állatot (vagy más olyan hangkeltő tárgyat, jelenetet) ábrázoljon a kép, amely a melléje tett betű által jelzett hangot idézi fel a gyerekekben. Így elkerülhető, hogy a tanulók az alfabétum megtanulása során ne csupán a betűk „nevét”, hanem a betűvel jelzett hangot is ejtsék, hangoztassák.

Az első hivatalos hazai határozat az olvasástanításról 1560-ban született.

A 16. század küzdelmes középső évtizedeiben születtek meg az első magyarországi ábécéskönyveink, melyek katekizmus-ábécéskönyvek voltak. Hatásukra nagy mértékben egységesült a tananyag, az írásmód, a tanítási módszer. Az első, töredékeiben ma ismert ábécéskönyv az ún. kolozsvári ábécéskönyv, melyet 1553-ban nyomtattak, feltehetően Heltai Gáspár nyomdájában. A századból még Bornemissa Péter munkáját is meg kell említeni.

Egyelőre kevesek körében, de mégiscsak megindult ebben az időben a magyar nyelvű szövegek olvasásának és írásának tanítása, többnyire a latin nyelvű szövegek olvasásának és írásának alárendelve.

1653-ban jelent meg Apáczai Csere János „Magyar Encyclopaedia” című munkája, amelyben a falusi iskolák belső életéről is leírta elképzeléseit: aki nem latin iskolába járt, azt ne tanítsák a népiskolákban semmiféle latin vonatkozású ismeretre, a tanítónak a gyerekeket itt „magok nyelvén való olvasásra kell tanítania”.

1651—1653 között állította össze Comenius Sárospatakon az „Artificii legendi et scribendi tirocinium” című olvasás- és írástanítási módszertani útmutatóját. A munka kéziratban maradt, csak a közelmúltban, 1966-ban került nyomtatásban kiadásra. Comenius határozottan kijelenti, hogy az olvasás és az írás tanítását össze kell kapcsolni, a betűk megtanulását könnyűvé, játékosá kell tenni.

Még ebben az időben is él az a több évszázados felfogás, hogy főleg az olvasásra van szükség, az írás tulajdonképpen másodlagos, de mindenképpen az olvasás megtanulása után kell sort keríteni az írástanításra.

Az 1770-es évek elején nagy szabású iskolareform-munkálatok kezdődtek hazánkban. Ekkorra kétszetele né vált, hogy a katekizmus-olvasókönyv típusa nem vált be, életképes volt viszont a tabula típusú ábécéskönyv.

Az első hazai normaiskola 1775-ben nyitotta meg kapuit Pozsonyban. A normamódszert Felbiger dolgozta ki, benne az olvasás- és írástanítás is új megfogalmazást kapott. A betűk megtanítása a legegyszerűbb felépítésű betűvel, az i-vel kezdődik, és fokozatosan kell haladni a bonyolultabb betűalakok felé. Nem silabizáltatni kell az itt lévő értelmetlen szótagokat, hanem más utat kell követni. (A tanító először rámutat a táblán lévő „ba” szótagra, majd ezt kimondja, ezután rámutat először a b, majd az a betűre, ezután kimondatja valamennyi tanulóval a ba szótagot.) A silabizálást tehát hivatalosan kiiktatták az iskolából.

Az I. Ratio után az ábécéskönyv és olvasókönyv fogalmának elkülönítésére van szükség. Az olvasókönyv feladata az olvasás gyakoroltatása, a szép, értelmes, hangsúlyos olvasás megtanítása. Az ábécéskönyv a betűket és a betűk összeolvasására alkalmas módszert tartalmazza. Ekkor viszont még nem különült el a tankönyv és a vezérkönyv (tanári segédkönyv).

Oktatásügyünk vízvonalatója az 1868-as Eötvös-féle népoktatási törvény lett. Eötvös az oktatás színvonalassá tétele céljából tanítóegyletek alapítását szorgalmazta; továbbá 1868-ban Néptanítók Lapja címmel módszertani folyóiratot alapított, melyet ingyen küldetett meg az iskoláknak.

Az olvasástanítás során nehézséget jelent a tanár számára az, hogyan is mutassa be az egészet és annak részeit úgy, hogy a részek bemutatása, elemzése, gyakorlása során ne szenvedjen csorbát az egész, ugyanakkor pedig valóban gondos munkát végezzen a részek megtanításakor.

1868 után a következő módszerek alapján tanították az iskolákban: a Gönczy-féle hangoztató-analitikus-szintetikus vagy ismertebb néven írva-olvasztató módszer; globális módszer; jelképes módszerek, melyek közül a leghatékonyabb a fonomimika. A három fő irányzaton kívül sok átmennetről, kísérletről tudunk.

Az 1925-ös tanterv emlékezeti tudás helyett cselekvő tudást követel, hangsúlyozza a gyermek önállóságát és öntevékenységet az ismeretszerzésben. Az új népiskolai tanterv szelleme szerint híve

a gyermektanulmányi (pedológiai) törekvéseknek. A személyiség pedagógiájának talaján áll, s célkitűzéseinek központjába nem a tananyag, hanem a gyermek egészséges testi és lelki fejlődése került.

Az 1941-es tanterv több vonatkozásban újat jelentett. Utalt a nemzetnevelés feladataira, a társadalmi (szociális) nevelés eszméjére, jellemzője volt az életközelség és reális szemlélet, a túlzott módszerkedéstől való tartózkodás.

1949-ben új fejezet kezdődött, általános iskolát kellett szervezni az elemi iskola helyett.

1950 és 1978 között mindössze négy ábécéskönyv jelent meg. A hatvanas évek második felében megjelentetett publikációk érzékeltették, hogy gondok vannak a tágabb értelemben vett olvasástanítással, a gyakorlással, az olvasóvá neveléssel és a kezdeti olvasástanítás részletmegoldásával. Kiderült, hogy a tanulók nincsenek hozzászokva a néma olvasáshoz. Világossá vált, hogy többet kell törődni a szókincs fejlesztésével, a könyves környezet kialakításával, valamint a hátrányos helyzetű tanulókkal. Kikristályosodtak az 1950 és 1963 között uniformizált hangoztató-elemző-összetevő módszer vitatható pontjai: hosszú az előkészítési szakasz, vitatják a hang- és betűtanítás sorrendjét, ellenzik az év végéig tartó szótagoló olvasást, szorgalmazzák a néma-értő-olvasást, középpontba kerül a motiváció stb.

Az 1978 utáni új szemléletet az integráció jellemzi: mivel a személyiség egységes egész, az anyanyelvi műveltség pedig egyik alapját képezi, az anyanyelvi tárgyakat is egységként kell kezelni.

Az integrált anyanyelvi nevelés szellemében új tanítóképző főiskolai módszertan született: Bellyei László—Fábián Zoltán—Gledura Lajos—Nagy József: Anyanyelvi tantárgypedagógia. Bp., 1975., átdolgozása: Anyanyelvi tantárgypedagógia. Bp., 1983., szerkesztette: Nagy József, írta: Fábián Zoltán, Gledura Lajos, Nagy J. József és Zsolnai József. A szerzők a módszertan terminusa helyett a tantárgypedagógia terminust használták, azaz a személyiségfejlesztés középpontba helyezését hangsúlyozták.

Jelenleg szintetikus, globális és kombinált módszerek alapján folyik a tanítás. Mely módszerek a leginkább célra vezetők? Valószínűleg a kombinációk. Két okból. Egyrészt arányosan fejlesztik a különféle területeket, az olvasást és az írást, összes részterületével. (A Zsolnai-program is kombinációt hozott létre.) Másrészt a tömegtanításban leginkább ezek alkalmazhatók, mert összetettségüknél fogva megfelelnek a különböző típusú gyerekeknek.

A globális módszerek több szempontból is kifogásolhatók: nem illeszkednek írásrendszerünk hangjelölő, betűről rendszeréhez, a hangok és betűk előzetes ismerete nélküli szóképtanítás a könyv szerzői szerint lélektani szempontból is kifogásolható stb.

A kötet írói a hangoztatás primátusát vallják, s ezzel együtt a hangok és a néma olvasás helyes arányának a kialakítását. Véleményük szerint a szótagolás nemcsak az elválasztáskor szükséges, hanem könnyítő eszköz, átmeneti fokozat lehet a kezdeti olvasástanításban, továbbá a helyesírás tanításának legegyszerűbb eszköze.

A szerzők megállapítják, hogy a dz és a dzs fonémákról az ábécék szerzői valahogy megfeledkeznek (tisztelt a kivételnek). Történelmi okai: idegen hangnak tekintették őket, két hangnak vélték őket. Kifogásolják továbbá a szerzők a beszélgetés tantárgy megszüntetését, megszüntetése ugyanis nemcsak mennyiségi, hanem minőségi redukció volt. A befejező sorokban arról olvashatunk, hogy külön tanulmányt lehetne írni a tankönyvi olvasmányok erkölcsi hatásáról, ismertetőközlő szerepéről.

A könyv megjelenésével régi adósságot törlesztett. Jelentős hozzájárulás a magyar iskolázás ezeréves évfordulója megünnepléséhez. Egyaránt élvezetes olvasmány pedagógusnak és szülőnek. Számos kérdésre ad választ, számos újabb kérdést vet fel. Felhívja a figyelmet a nyelvrokon finnek tapasztalatainak tanulmányozására, a nyelvészeti-pszichológiai alapozás elmélet és a külföldi törekvések tanulságaira. Az érdeklődő olvasó haszonnal forgathatja a könyv végén található válogatott bibliográfiát is.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.

DR. OLÁH JÁNOS

Vöo Gabriella:

IGAZ EMBER IGAZAT SZÓL

Közmondások a romániai magyar folklórból

„Egy Nemzeti közmondást örökre meg-hagyni halni, nagyobb kár, mint mikor a' Hódoltató Tábor egy ágyút el-veszt” — írja egyik kiváló

közmondásgyűjtőnk, Pálóczi Horváth Ádám kéziratban ránk maradt, kiadatlan szólás- és közmondásgyűjteményének előszavában. (Pálóczy Horváth Ádám: Ezer-nyolcz-száz-tizen-kilencz Pelda-Beszédek, rövid nyomos és köz Mondások. MTA Kézirattára. M. Irod. Régibb és újabb írók. 8. rész, 1819.) E megállapítás írójának nyelvünk és néphagyományaink iránti